

УДК 343.985

О. І. Резнікова, аспірант лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНИХ ДАНИХ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ХАРАКТЕРИСТИЦІ ЗЛОЧИНІВ

У статті аналізуються сучасні підходи до визначення та розуміння категорій «віктимологічні дані» та «криміналістична характеристика злочинів», основні проблеми формування елемента «особа потерпілого» у структурі криміналістичної характеристики злочинів.

Ключові слова: віктимологічні дані, віктимологічний аналіз, жертва злочину (потерпілий від злочину), криміналістична характеристика злочинів.

Дослідження практики розкриття та розслідування тяжких й особливо тяжких злочинів свідчить, що кримінальні провадження у зв'язку з учиненням вбивств, зґвалтувань, нанесенням тяжких тілесних ушкоджень, а також розкриття та розслідування крадіжок, грабежів і розбоїв завжди викликають значні труднощі у працівників правоохоронних органів. Окрім того, що ці категорії злочинів завдають істотну шкоду¹, що вказує на їх підвищену суспільну небезпечність, розслідування зазначених злочинів, як правило, відбувається в умовах значного дефіциту інформації. Тому вчені-криміналісти постійно намагаються віднайти засоби, прийоми і методи ефективного розкриття та розслідування злочинів. Одним із дієвих і науково обґрунтованих інструментів установлення істини у кри-

¹ Згідно зі статистичними даними про зареєстровані правопорушення та результати їх досудового розслідування, що надані Генеральною прокуратурою України за січень – грудень 2013 р., кількість потерпілих від злочинів складає 426 651 особу, зокрема, з них від тяжких та особливо тяжких злочинів потерпіла 130 781 особа (див.: Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=1-00820-&c=edit&_c=fo. – Заголовок з екрана).

мінальному провадженні є концепція криміналістичної характеристики злочинів.

З огляду на сучасні тенденції криміналістичної науки, практики розкриття та розслідування злочинів одним із головних напрямів використання віктимологічних даних є їх залучення до роботи криміналістичної характеристики злочинів. Так, В. Ю. Шепітько зауважує, що одним із напрямів криміналістичного вивчення особи потерпілого (жертви злочину) є побудова та використання криміналістичних характеристик різних видів (категорій) злочинів¹. Дійсно, прагматичне значення криміналістичної характеристики злочинів, її інформаційно-пізнавальна природа обумовлює залучення віктимологічних даних до її структури. Активно досліджуючи криміналістичну характеристику злочинів², учені-криміналісти, на жаль, оминули своєю увагою самостійне дослідження такого її окремого елемента, як «особа потерпілого»³. Тому актуальним вбачається з'ясування особливостей використання віктимологічних даних у структурі криміналістичної характеристики злочинів. У такому разі першочерговим завданням є встановлення сутності досліджуваних криміналістичних категорій. Вказане вище є метою нашого дослідження.

Складність криміналістичного дослідження жертви злочину полягає в тому, що потерпілий виступає об'єктом злочинного впливу та

¹ Шепітько В. Ю. Вивчення особи потерпілого в криміналістичних цілях: напрями та межі / В. Ю. Шепітько // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квіт. 2013 р. / редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 19.

² Див.: Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. – Х. : Апостіль, 2012. – 304 с.; Колесниченко А. Н. Криміналістическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова ; М-во высш. и сред. спец. образования УССР, Харьк. юрид. ин-т. – Харьков : Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.; Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Харків юрид., 2010. – 320 с.; та ін.

³ Див.: Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) : монографія / за заг. ред.: Ю. В. Баулін, В. І. Борисов ; Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. – Х. : Кроссрод, 2008. – С. 307–316; Сорокотягина Д. А. Личность потерпевшего – элемент криминалистической характеристики преступления / Д. А. Сорокотягина // Социальное управление и право : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1977. – Вып. 61. – С. 103–106; та ін.

сам, поруч із цим, може здійснювати вплив на хід і результати кримінального провадження. У криміналістичному відношенні потерпілий від злочину має двоєдину природу: є самостійним суб'єктом (учасником злочинної події та кримінального провадження) та самостійним об'єктом (злочинного посягання та криміналістичного дослідження). Тому, на нашу думку, криміналістичне дослідження потерпілого відбувається на двох рівнях: ретроспективному¹ та перспективному². Викладені факти обумовлюють значну складність та багатогранність криміналістичного дослідження жертви злочину (потерпілого), що вимагає з'ясування комплексної системи віктимологічних даних.

Криміналістичне дослідження потерпілого виступає частиною процесу розкриття та розслідування як пізнавальної діяльності, під час якої збирається інформація про жертву злочину, що є необхідною для успішного розкриття злочину та встановлення його дійсної «картини». З огляду на це специфічного та важливого значення для криміналістики набувають такі взаємопов'язані категорії, як, зокрема, «віктимологічний аналіз» і «віктимологічні дані». Сьогодні віктимологічний аналіз³ є обов'язковою частиною процесу розслі-

¹ Наприклад, про ретроспективне дослідження жертв злочинів (потерпілих) мова йде, коли остання досліджується як один із учасників конфлікту та взаємодії у генезі злочинної події. Першочергового значення у такому випадку набуває аналіз механізму вчинення злочину, слідової картини, де значну частину утворюють саме сліди потерпілого, оскільки останній виступає як слідоутворюючий, так і слідоприймаючий об'єкт.

² Про перспективний рівень дослідження мова йде, коли криміналістичне дослідження потерпілих відбувається з метою оптимізації самого процесу розкриття та розслідування злочинів (наприклад, з метою обрання тактики проведення слідчих (розшукових) дій, прогнозування поведінки та позиції потерпілого тощо).

³ Віктимологічний аналіз є спеціальним криміналістичним методом дослідження злочину та діяльності щодо його розкриття й розслідування, який реалізується через призму всебічного вивчення особи потерпілого, маючи своїм результатом установлення відомостей віктимологічного характеру. Цей висновок можна зробити, якщо враховувати такі факти: 1) злочин у кінцевому результаті являє собою цілісну систему, що складається з низки елементів, тому дослідити його стає можливим лише за умови окремого дослідження його складових елементів; 2) потерпілий (жертва злочину) є одним із важливих елементів злочинної події; 3) криміналістичний аналіз можливо класифікувати на основі змісту та повноти досліджуваних ним питань. Виходячи з вищезазначеного, існування віктимологічного аналізу як одного із видів криміналістичного аналізу вбачається науково обгрунтованим та практично необхідним, його застосування є запорукою успішного та ефективного розкриття й розслідування злочинів.

дування злочинів, своєрідним інструментом, за допомогою якого досліджується злочин, особа, яка його вчинила, та мотиви, що нею керували. Особливе значення віктимологічного аналізу полягає у тому, що він дозволяє слідству та суду встановити віктимологічні дані, які, у загальному вигляді, слугують основою об'єктивного, повного та ефективного розкриття і розслідування злочинів, їх судового розгляду.

З'ясовуючи сутність *віктимологічних даних*, особливість їх змістовного наповнення, необхідно звернути увагу, що застосування вказаної категорії у криміналістичних цілях зумовлено інтегративними процесами, які відбуваються між віктимологією та криміналістикою¹. Відповідно категорія «віктимологічні дані» має синтетичну природу. На нашу думку, саме цей факт викликає неоднозначне розуміння вченими-криміналістами досліджуваної категорії.

У сучасній криміналістиці існують два підходи до визначення сутності віктимологічних даних. Зокрема, у вузькому розумінні віктимологічні дані – це відомості про віктимність жертв злочинів (потерпілих)². Натомість, у широкому розумінні цю категорію запропоновано розуміти як сукупність обставин, які характеризують потерпілого як фізичний об'єкт, організм, особистість, його поведінку до, під час та після вчинення злочину, його взаємовідносини

¹ Розвиток і вдосконалення криміналістичних положень про жертву злочину (потерпілого) відбувається за рахунок як, власне, криміналістичних досліджень, так і за допомогою застосування результатів досліджень інших галузей знань. Так, за допомогою інтеграції віктимологічних знань до системи криміналістики положення останньої значно збагатились. Віктимологія надала новий методологічний підхід до процесу розкриття та розслідування злочинів – від установлення та системного аналізу відомостей про особу жертви злочину (потерпілого від злочину) до встановлення особи злочинця, об'єктивних обставин справи і, як результат, повного та об'єктивного розкриття й розслідування кримінальних проваджень. Із розвитком віктимології та застосуванням її здобутків у криміналістичних цілях у теорії останньої все частіше почали застосовувати такі категорії, як: «криміналістична віктимологія», «віктимологічний підхід у криміналістиці», «віктимологічний аспект криміналістики», «віктимологічний напрям криміналістичного дослідження жертв злочинів», «віктимологічний аналіз», «віктимологічні дані», «віктимологічний метод» та ін.

² Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) : монографія / за заг. ред. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов ; Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. – Х. : Кроссрод, 2008. – С. 310.

із злочинцем та їх характер, а також характер і розмір збитків, завданих злочином¹. Існуючі підходи різняться тим, що один із них враховує особливості криміналістичного дослідження потерпілих (жертв злочинів) та своєрідність інформації, яка отримується у результаті такого дослідження, а інший наголошує на своєрідності віктимологічних знань.

Сучасні віктимологічні дослідження не можуть зводитись лише до вивчення віктимності жертв злочинів, хоча вони, звісно, становлять «левоу частку» у предметі віктимології. Віктимність² – це комплексна категорія, сутність якої полягає в оцінці різних якостей та поведінки особи як провокуючого фактору³. Саме тому, на нашу думку, віктимність не може розглядатись у відриві від інших відомостей про особу жертви злочину (загальних демографічних, соціально-психологічних даних, особливостей поведінки, відомостей про соціальні зв'язки та матеріальне становище, дані про виконувану роботу тощо). В основі ж самої віктимології закладена ідея про те, що, поруч із вивченням злочинності та особи злочинця, мають бути досліджені: 1) жертва не залежно від її ролі, а в силу

¹ Горбачева Е. В. Віктимологические аспекты в уголовном судопроизводстве по делам несовершеннолетних : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. В. Горбачева. – Л. : [б. и.], 1981. – С. 14; Шличите З. Л. Использование виктимологических данных адвокатом в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / З. Л. Шличите. – Минск : [б. и.], 1979. – С. 6.

² Сучасне визначення віктимності запропоноване Б. М. Головкіним. Так, на думку вченого, особиста (індивідуальна) віктимність має місце у разі, коли особа переважно з власної ініціативи, рідше внаслідок вимушених причин (професії, стану здоров'я) ставить себе в уразливе становище, розуміючи цілком реальну можливість уникнути небезпеки, вдаввшись до заходів перестороги. Такі дії мають привернути увагу зловмисника, сприяти утвердженню наміру і сприйняттю остаточного рішення про напад (див.: Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін. – Х. : Право, 2011. – С. 277).

³ У цьому зв'язку віктимність як здатність суб'єкта ставати жертвою соціально небезпечного прояву і виступає в загальнотеоретичному розумінні як явище соціальне (статусні характеристики рольових жертв і поведінкові відхилення від норм безпеки), психічне (патологічна віктимність, страх перед злочинністю й іншими аномаліями) і моральне (інтеріоризація віктимогенних норм, правил поведінки віктимної і злочинної субкультури, самовизначення себе як жертви) (див.: Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. О. Туляков. – О. : [б. в.], 2001. – С. 13).

самого факту завдання їй шкоди злочином; 2) жертва як можливий фактор, що впливає на хід злочинної події¹. Остання теза, на нашу думку, лаконічно пояснює основні напрями дослідження сучасної віктимології, тим більше, що криміналістичне дослідження жертв злочинів ширше за аналогічні дослідження, які проводяться кримінологами, представниками кримінально-правової науки та кримінального процесу, що пов'язано зі специфікою предмета науки криміналістики. Саме про криміналістичну віктимологію йде мова, коли експерти в галузі побудови психологічного портрета (профілю) формулюють визначення віктимології як «вивчення жертви або жертв конкретного злочинця». Так, остання визначається як «ретельне вивчення та аналіз характеристик жертви» Б. Турвея (Brent Turvey), а також може бути названа «профілюванням жертви» Холмса (Holmes)². Такий підхід є максимально наближеним до сучасних потреб криміналістики. Категорія «віктимологічні дані» як результат інтеграційних процесів знань віктимології до структури криміналістики повинна набувати специфічного криміналістичного забарвлення.

Віктимологічні дані у криміналістиці мають інтерпретуватись у широкому значенні, тим паче, що таке розуміння передбачає врахування відомостей про віктимність. Водночас існуюче визначення віктимологічних даних позбавлено системності в описі тих відомостей, що мають входити до складу досліджуваного явища, потребуючи відповідного вдосконалення³. Тому, на нашу думку,

¹ Віктимологія : учеб. пособие / Т. В. Варчук, К. В. Вишневецкий ; под ред. С. Я. Лебедева. – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2008. – С. 39.

² Victimology in its most simple form is the study of the victim or victims of a particular offender. It is defined as «the thorough study and analysis of victim characteristics» (Turvey), and may also be called «victim profiling» (Holmes) (see: Turvey B. E. Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis / B. E. Turvey. – London : Academic Press, 1999; Holmes R. Profiling Violent Crimes: An Investigative Tool / R. Holmes, S. Holmes (2nd ed.). – Thousand Oaks : Sage Publications, 1996).

³ Із цього приводу необхідно погодитись із М. П. Яблоковим про те, що створити універсальний та вичерпний перелік криміналістично значущих даних про особу складно, зважаючи на їх різноманітну кількість. Тому більш доцільно виділити групи даних, які несуть найбільш істотне «криміналістичне навантаження» стосовно певних завдань криміналістичного вивчення особи (див.: Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2005. – С. 176).

віктимологічні дані – це система криміналістично значущої інформації про особу жертви злочину (потерпілого), що включає відомості про її анатомічні, біологічні, психологічні, соціальні властивості та якості, її поведінку до, під час і після злочинного посягання, зв'язки та відносини з оточуючими, розмір та характер шкоди, заподіяної злочинцем, та інші відомості, які є важливими для встановлення особи (самої жертви чи злочинця), фактичної картини події злочину, вирішення тактичних завдань і проведення слідчих (розшукових) дій у процесі його розкриття та розслідування, а також використання в цілях здійснення криміналістичної профілактики.

Віктимологічні дані широко використовуються у криміналістичних цілях¹. Одним із прикладів застосування останніх є їх залучення до роботи криміналістичної характеристики злочинів, яка, з одного боку, виступає науковою концепцією, а з другого – практичним інструментом у роботі слідчих. Так, «особа потерпілого» – це умовна назва окремого структурного елемента криміналістичної характеристики злочинів, який містить систему узагальнених відомостей про потерпілих, дані про внутрішні та зовнішні зв'язки такої підсистеми². Така система інформації про потерпілих від певного виду (групи) злочинів отримується у результаті дослід-

¹ Результати анкетування слідчих та оперативно-розшукових працівників органів МВС України, СБУ, прокуратури України свідчать, що, на думку практичних працівників, детальне вивчення особи жертви злочину (потерпілого) допомагає: 1) висунути версії щодо особи злочинця та мотивів вчинення злочину – 76,27%; 2) експерту побудувати психологічний портрет (профіль) злочинця – 18,64%; 3) ефективно планувати та обирати тактику проведення системи слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, судових дій – 30,5%; 4) з'ясувати причини та умови вчинення злочину – 47,45%; 5) прогнозувати поведінку потерпілого під час досудового слідства та судового розгляду справи – 15,25%; 6) обирати та здійснювати оптимальні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки потерпілого, – 3,4%; 7) усі перераховані вище варіанти (тобто пп. 1–6) вказали 1,7% респондентів. Треба також зазначити, що серед опитаних 57,63% відмічали кілька запропонованих варіантів відповідей, а 42,37% обирали лише один із названих варіантів.

² Правильно зауважує Б. В. Щур про те, що елементи криміналістичної характеристики злочинів мають умовне позначення і фактично відображають певну систему відомостей про криміналістично значущі ознаки (див.: Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур. – Х. : Харків юрид., 2010. – С. 178).

дження та узагальнення емпіричних матеріалів. Це свого роду типовий портрет жертв певних видів злочинів. Указаний елемент криміналістичної характеристики злочинів несе у собі істотне змістовне навантаження під час роботи всієї системи, виконує прагматичну функцію у процесі розкриття та розслідування злочинів. Відомості про потерпілого від злочину в структурі криміналістичної характеристики злочинів набувають особливого значення, оскільки остання «враховує криміналістично значущі ознаки, які в межах певного виду (групи) можуть допомогти розкриттю та розслідуванню злочину. Такі відомості набувають значення не самі по собі, а через виявлені між ними закономірні зв'язки: що з чим пов'язане, яким чином, що за чим йде, що і за допомогою чого може бути виявлено та встановлено»¹. Так, установлення інформації про жертву злочину в процесі розкриття та розслідування злочинних діянь дозволяє: по-перше, зрозуміти, чому злочин було вчинено саме у певній обстановці, чому злочинцем було обрано саме такі знаряддя та засоби, спосіб, місце та час його вчинення, правильно інтерпретувати слідову картину злочину; по-друге, висунути версії про особу невідомого злочинця, про властиві йому певні риси та характеристики, мотиви вчинення злочину, його зв'язок із жертвою злочину. Це допомагає визначити коло осіб, серед яких необхідно шукати злочинця, планувати заходи із розшуку доказів у справі. У злочинах, де є потерпіла особа, як правило, виявлення злочинця відбувається за ланцюгом: потерпілий – підозрюваний – обвинувачений².

Проаналізувавши зміст елемента «особа потерпілого», констатуємо існування певних розбіжностей у формуванні структури останнього, тобто тих відомостей, які, на переконання вчених-криміналістів, мають входити до його складу. Змістовне наповнення елемента «особа потерпілого» у системі криміналістичної характеристики злочинів потребує з'ясування цілої низки «проблемних» питань. Так, насамперед необхідно визначитись із *рівнем чи видом криміналістичної характеристики злочинів*, тобто необ-

¹ Бахін В. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів / В. Бахін, Б. Лук'янчиков // Правн. часоп. Дон. ун-ту. – 2000. – № 1 (4). – С. 39.

² Криміналістика : учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – С. 72.

хідно з'ясувати *мету її створення*: наукова, практична, навчальна. Важливим також є обрання *критерію формування елемента «особа потерпілого»*, тобто принципу віднесення тих чи інших віктимологічних даних до структури криміналістичної характеристики злочинів. На жаль, сьогодні утворення такої системи відомостей відбувається довільно. Ще одним суттєвим моментом є вибір *методу формування криміналістичної характеристики злочинів*. У теперішній час учені обирають такі шляхи у розбудові останньої: описовий, статистичний чи їх комбінацію. Від з'ясування вказаних питань залежатиме зміст елемента «особа потерпілого».

Криміналістичну характеристику злочинів слід чітко розмежовувати як: 1) теоретичну концепцію, основу формування окремих методик розслідування злочинів¹; 2) робочий інструмент розслідування², тобто систему зібраних та узагальнених відомостей про криміналістично значущі ознаки певного виду (групи) злочинів. Відповідно до цього визначаються її дефініція, внутрішня архітектоніка, місце у системі криміналістики та функціональне призначення³. Важливість розуміння різних рівнів існування та реалізації криміналістичної характеристики злочинів пояснюється тим, що залежно від указаних рівнів реалізації змістовне наповнення криміналістичної характеристики злочинів і шляхи її розбудови варіюються, оскільки різняться цілі та завдання її існування. Так, наприклад, на рівні окремої криміналістичної теорії елемент «особа потерпілого» буде максимально наповненим з інформаційної сторони. Це «ідеальна» модель такого елемента, при побудові якого застосовується переважно описовий підхід. У такому випадку елемент «особа потерпілого» може включати:

¹ У такому випадку маємо справу з криміналістичною характеристикою злочинів як окремою криміналістичною теорією, що являє собою систему наукових положень та теоретичних основ формування криміналістичних характеристик, визначення її поняття, видів, шляхів формування, «ідеальної» структури, зв'язків між її елементами та видами таких зв'язків, окреслення функцій та практики реалізації.

² У другому випадку йдеться про криміналістичні характеристики окремих підвидів, видів чи груп злочинів, що є невід'ємними елементами відповідних методик розслідування.

³ Синчук Л. В. Розслідування вбивств : шляхи вдосконалення : монографія / Л. В. Синчук ; за ред. В. А. Журавля. – Х. : Харків юрид., 2005. – С. 37–38.

«загальні демографічні відомості (стать, вік, місце проживання, навчання, роботи та ін.), відомості про спосіб життя, риси характеру, звички та схильності, зв'язки (особисті, родинні, службові, побутові та ін.), інформацію про віктимність, яка може мати кілька рівнів»¹. На думку Д. О. Сорокотягіної, система відомостей досліджуваного елемента, окрім указаних, має також включати: психологічні, біологічні, кримінально-правові та кримінально-процесуальні характеристики². Проте маємо певні застереження з приводу виокремлення кримінально-правових, криміналістичних чи кримінологічних ознак потерпілого. Так, за загальною природою та сутністю запропонованих груп відомостей це інформація про людину та особу такої людини³. Тому у структурі елемента «особа потерпілого» криміналістичної характеристики злочинів як окремої наукової теорії може міститись повний, хоча й орієнтовний перелік віктимологічних даних, які апіорі можуть увійти до структури криміналістичної характеристики окремих видів злочинів.

Натомість, криміналістичні характеристики певних видів злочинів охоплюють відомості, які безпосередньо стосуються окремого масиву злочинів⁴. Саме на рівні криміналістичних характеристик підвидів, видів та окремих груп злочинів відбувається практична реалізація вказаної концепції. У такому випадку встановлюються кореляційні залежності між елементами, які мають закономірний характер та виражаються у кількісних показниках. Такі дані слугують побудові версій під час розсліду-

¹ Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) : монографія / за заг. ред.: Ю. В. Баулін, В. І. Борисов ; Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. – Х. : Кроссруд, 2008. – С. 308.

² Сорокотягіна Д. А. Личность потерпевшего – элемент криминалистической характеристики преступления / Д. А. Сорокотягина // Социальное управление и право : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1977. – Вып. 61. – С. 104.

³ Кримінально-правового, кримінологічного чи криміналістичного забарвлення їм надає не їх природа чи сутність, а науки, у межах яких здійснюється відповідне дослідження особи, а отже, предмети, завдання та функції указаних наук.

⁴ Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция / В. В. Радаев. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. – С. 11.

вання конкретних злочинів¹. Криміналістична характеристика злочинів у розслідуванні відіграє роль своєрідної матриці, яка накладається на конкретний випадок учинення злочину та сприяє отриманню вірогідного знання про відсутні, невідомі на цьому етапі дані про елементи механізму злочину, в першу чергу, причетних до його вчинення осіб². Практичний рівень існування криміналістичної характеристики злочинів передбачає варіабельність обсягу тих віктимологічних даних, що можуть входити до її структури. Останнє визначається особливостями конкретного виду (групи) злочинів та залежить від методів, обраних для розбудови досліджуваної категорії. Наведемо кілька прикладів. Так, у криміналістичній методиці розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, на думку О. В. Молярової, до типових характеристик потерпілих від злочинів, які мають криміналістичне значення, належать: вік і пов'язані з ним особливості психіки; сімейний стан, рід занять; інтелектуальний та фізичний розвиток; наявність окремих психічних і фізичних вад³. Досліджуючи проблеми криміналістичної характеристики доведення до самогубства, Л. І. Керик дійшла висновку, що особа потерпілого включає «загальні демографічні ознаки: стать, вік, місце проживання, роботи чи навчання, професію, освіту, дані про спосіб життя й виховання в сім'ї, риси характеру, звички й схильності, зв'язки і відносини, віктимність»⁴. Запропоновані

¹ Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – С. 229.

² Литвинов О. М. Про наукову парадигму криміналістичної характеристики злочинів / О. М. Литвинов // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / Держ. наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр МВС України, Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К. : Ін Юре, 2006. – № 1 (5). – С. 28.

³ Малярова В. О. Деякі аспекти вивчення особи потерпілого при розслідуванні злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків / В. О. Малярова // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю створення Харк. НДІ суд. експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листоп. 2013 р.). – Х. : Право, 2013. – С. 85.

⁴ Керик Л. І. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики доведення до самогубства / Л. І. Керик // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій ; редкол.: В. Я. Тацій та ін. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 111. – С. 259–260.

варіанти змістовного наповнення елемента «особа потерпілого» у структурі двох різних криміналістичних характеристик злочинів визначаються особливостями злочинів та застосованим описовим підходом їх утворення. Проте зовсім інший обсяг віктимологічних даних знаходимо у структурі елемента «особа потерпілого» за умов застосування статистичного підходу до його формування. Так, розробляючи криміналістичну характеристику вбивств, В. Л. Сінчук звернувся так само до структури елемента «особа потерпілого». Вчений провів узагальнення матеріалів кримінальних справ на основі розробленої ним анкети, до якої увійшли такі відомості про потерпілого: стать, вік, наявність судимості, наявність елементів віктимної поведінки¹. Ще меншу кількість відомостей використав у криміналістичній характеристиці вбивств Л. Г. Відонов. Учений при побудові типових версій у справах про вбивства спирався лише на вік та стать жертв злочинів (потерпілих)². Залучення вузького спектру відомостей про особу потерпілого до структури криміналістичної характеристики злочинів обумовлено, з одного боку, статистичним методом її утворення, а з другого – програмами дослідження емпіричної бази, які розроблені вченими-криміналістами самостійно.

Отже, важливим напрямом використання віктимологічних даних у криміналістичних цілях виступає залучення останніх до роботи криміналістичної характеристики злочинів. Обсяг віктимологічних даних у структурі криміналістичної характеристики злочинів, на нашу думку, залежить від виду (рівня) такої характеристики, обраного науковцями підходу до її формування (описовий, статистичний чи комбінований) та видових (групових) особливостей певних злочинів.

В статье анализируются современные подходы к определению и пониманию категорий «виктимологические данные» и «криминалистическая характеристика»

¹ Сінчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення : монографія / В. Л. Сінчук. – Х. : Харків юрид., 2005. – С. 111.

² Типовые версии по делам об убийствах : справ. пособие / Прокуратура СССР, Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. – 2-е изд., доп. – М. : Всесоюз. Ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1989. – С. 3.

ка преступлений», основные проблемы формирования элемента «личность потерпевшего» в структуре криминалистической характеристики преступлений

This article analyzes the modern approaches to definition and understanding of categories «victimological data» and «criminalistic characteristics of crimes», the main problem of the forming element «personality of the victim» in the structure of the criminalistic characteristics of crimes.

Рекомендовано до опублікування на засіданні лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 3 від 12 грудня 2013 р.).

*Рецензент – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України **В. Ю. Шепітько**.*